

Finanční gramotnost

Lukáš Blažek
Pavla Vrabcová

Edice učebních textů

Odborné nakladatelství Vysoké školy ekonomie a managementu

 VŠEM

VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

FINANČNÍ GRAMOTNOST

Vysoká škola ekonomie a managementu

2019

Finanční gramotnost

Ing. Lukáš Blažek, Ph.D.

Ing. Pavla Vrabcová, Ph.D.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu, 2019

Vydání první. Všechna práva vyhrazena.

ISBN: 978-80-88330-33-2

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována ani šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Finanční gramotnost	3
Seznam obrázků	8
Značky a symboly v učebním textu	10
Seznam zkratk	11
PŘEDMLUVA	12
1. KAPITOLA: ÚVOD DO PROBLEMATIKY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	15
1.1 Základní terminologie	16
1.2 Základní dělení finanční gramotnosti	18
1.3 Filozofie finanční gramotnosti	19
1.3.1 Osobní odpovědnost každého občana	20
2. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ A PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI	23
2.1 Definice a význam finančního vzdělávání	24
2.1.1 Finanční vzdělávání v České republice	24
2.1.2 Národní strategie finančního vzdělávání	24
2.2 Finanční gramotnost pohledem ekonomické psychologie	25
2.2.1 Peníze v roli moderního života občana	26
2.2.2 Motivace a finanční gramotnost	26
2.2.3 Subjektivní vnímání zadluženosti a úvěrů	26
2.2.4 Sociální aspekty finanční gramotnosti	27
2.2.5 Předlužení jako sociálně-ekonomický problém	27
2.3 Ochrana spotřebitele v kontextu finanční gramotnosti	28
2.3.1 Reklamace zboží	28
2.3.2 Možnost vrácení zboží	29
2.4 Životní cyklus rodiny	29
3. KAPITOLA: RODINNÉ FINANCE A PLÁNOVÁNÍ	34
3.1 Úroveň znalostí v oblasti financí	35
3.2 Kvalitní finanční plán	38
3.3 Rodinný rozpočet	39
3.3.1 Cíle rodinného rozpočtu	40
3.3.2 Výdaje	41
3.3.3 Rodinné bohatství a finanční přebytky	42
4. KAPITOLA: BANKOVNICTVÍ A BANKOVNÍ PRODUKTY	46
4.1 Bankovníctví	47
4.1.2 Banky v ČR	48

4.2	Bankovní produkty	49
4.2.1	Depozitní (vkladové) bankovní produkty	50
4.2.2	Bankovní finančně úvěrové produkty	52
4.2.3	Legislativní aspekty v bankovníctví	53
4.2.4	Platební karty	53
4.3	Platební styk	54
4.3.1	Tuzemský platební styk	56
4.3.2	Zahraniční platební styk	57
4.4	Podvodná jednání	58
4.4.1	Phishing	58
4.4.2	Pharming	60
4.4.3	Skimming	60
5.	KAPITOLA: STAVEBNÍ SPOŘENÍ	65
5.1	Základní terminologie stavebního spoření	66
5.1.1	Státní podpora	67
5.1.2	Průběh spoření	67
5.1.3	Tvorba fondu stavebního spoření	69
6.	KAPITOLA: ÚVĚRY	73
6.1	Bankovní úvěrové produkty	74
6.1.1	Vybrané úvěrové produkty	74
6.1.2	Úrok a úroková sazba	77
6.1.3	RPSN	78
6.2	Úvěrové registry	79
6.2.1	BRKI – Bankovní registr klientských informací	79
6.2.2	NRKI – nebankovní registr klientských informací	80
6.2.3	Registry sdružení SOLUS	81
6.2.4	CRÚ – Centrální registr úvěrů	81
6.3	Terminologie v oblasti leasingu	82
6.3.1	Úvěr	82
6.3.2	Finanční leasing	83
6.3.3	Operativní leasing	83
6.3.4	Operativní full service leasing	84
6.4	Zodpovědné zadlužování	85
7.	KAPITOLA: FINANCOVÁNÍ BYDLENÍ	89
7.1	Terminologie hypotečních úvěrů	90
7.1.1	Účelovost hypotečního úvěru	91
7.1.2	Úroková sazba a její fixace	91
7.1.3	Anuitní splácení hypotečního úvěru	92
7.1.4	Bonita klienta	93
7.1.5	Čerpání hypotečního úvěru a doba splatnosti	94
7.1.6	LTV (loan to value)	94
7.1.7	Refinancování hypotečního úvěru	94
7.1.8	Daň z nabytí nemovitých věcí	94
7.1.9	Jednodušší porovnání hypoték díky RPSN	95

7.1.10	Aktuální vývoj a situace na trhu	95
7.2	Byt v osobním vlastnictví	96
7.2.1	Rizika při nákupu nemovitosti	97
7.2.2	Alternativní řešení	98
7.3	Družstevní byt	99
7.3.1	Rizika při pořízení bytu v družstevním vlastnictví	99
7.3.2	Koupě družstevního bytu	100
8. KAPITOLA		
	Finanční trhy a investice	104
8.1	Struktura a subjekty finančního trhu	105
8.1.1	Sektory finančního trhu	106
8.1.2	Poskytovatelé finančních služeb, finanční zprostředkovatelé a dohled	106
8.2	Rizika při investování	110
8.3	Finanční instrumenty	112
8.3.1	Akcie	113
8.3.2	Dluhopisy	115
8.4	Investice do podílových fondů	119
8.4.1	Investiční zaměření fondů	121
8.4.2	Finanční deriváty	123
8.4.3	Zdanění příjmů z prodeje cenných papírů u fyzických osob	125
8.4.4	Motivace investování do fondů	125
8.5	Plánování investičního portfolia	127
9. KAPITOLA: DŮCHODOVÉ ZABEZPEČENÍ		
9.1	Důchodový systém a jeho vývoj	133
9.1.1	Penzijní systémy podle jejich provozovatele	133
9.1.2	Penzijní systémy podle jejich financování	133
9.2	Současný český důchodový systém	134
9.2.1	První pilíř důchodového systému – základní všeobecný důchodový systém	134
9.2.2	Druhý pilíř důchodového systému (soukromé penzijní pojištění)	135
9.2.3	Třetí pilíř důchodového systému (doplňkové penzijní připojištění)	135
10. KAPITOLA: POJIŠŤOVNICTVÍ A POJIŠTĚNÍ		
10.1	Obecné principy pojišťovnictví a pojistné produkty	140
10.2	Životní pojištění – pojistné produkty, pojistné	144
10.3	Neživotní pojištění – pojistné produkty, pojistné	148
11. KAPITOLA: FINANČNÍ TÍSEŇ A FINANČNÍ PORADENSTVÍ		
11.1	Postupy v případě finanční tísně	154
11.1.1	Informační povinnost žadatele o úvěr	155
11.1.2	Základní principy prevence finanční tísně	155
11.1.3	Konsolidace půjček	156
11.1.4	Osobní bankrot	156
11.1.5	Exekuce	157
11.1.6	Odborné poradenství a centra	157

11.2 Finanční poradenství	158
11.2.1 Práce finančního poradce s klientem a jeho odbornost	159
11.2.2 Subjekty finančního trhu	161
12. KAPITOLA: ZÁKLADY FINANČNÍ MATEMATIKY	165
12.2 Jednoduché úročení	166
12.2.7 Jednoduché polhůtní úročení	167
12.1.2 Jednoduché předlhůtní úročení	171
12.1.3 Praktické aplikace jednoduchého polhůtního úročení	173
12.1.4 Praktické aplikace jednoduchého předlhůtního úročení	177
12.2 Složené úročení	178
12.2.1 Složené úročení s častějším připisováním úroku	180
12.2.2 Smíšené úročení	181
12.2.3 Nominální a reálná úroková míra	183
12.3.4 Efektivní úroková míra	184
13. KAPITOLA: ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ	191
GLOSÁŘ	193
LITERATURA	203

Seznam obrázků

Obrázek 1.1 Filozofie finanční gramotnosti	19
Obrázek 5.1 Investiční trojúhelník	110
Obrázek 10.1 Zajištění	141
Obrázek 10.2 Pojištění, zajištění a retrocese	141
Obrázek 10.3 Schéma pojistných vztahů	143
Graf 10.1 Podíl KŽP a IŽP na celkovém předepsaném pojistném v letech 2004–2015	145

Seznam tabulek

Tabulka 10.1 Vývoj technické úrokové míry a inflace v ČR letech 2004–2016	145
Tabulka 10.2 Předepsané pojistné životního pojištění v tis. Kč 2007–2015	147
Tabulka 12.1 Úrokové míry dle časového období	166
Tabulka 12.2 Standardy v případě klasického roku	168
Tabulka 12.3 Standardy v případě přestupného roku	168
Tabulka 12.4 Výpočet celkového úroku – zadání	170
Tabulka 12.5 Výpočet celkového úroku – řešení	170
Tabulka 12.6 Provedení uzávěrky běžného účtu – zadání	174
Tabulka 12.7 Provedení uzávěrky běžného účtu, anglický způsob – řešení	174
Tabulka 12.8 Provedení uzávěrky běžného účtu, německý způsob – řešení	175
Tabulka 12.9 Provedení uzávěrky běžného účtu, francouzský způsob – řešení	175
Tabulka 12.10 Pohyby na kontokorentním účtu – zadání	176
Tabulka 12.11 Pohyby na kontokorentním účtu – řešení	176
Tabulka 12.12 Odvození základní rovnice složeného úročení	178
Tabulka 12.13 Nejčastěji používaná úroková období	180
Tabulka 12.14 Míra inflace (v %) v letech 2001–2016	184
Tabulka 12.15 Efektivní úroková míra dle různého úrokového období	185

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

Seznam zkratek

BRKI – Bankovní registr clientských informací

CRÚ – Centrální registr úvěrů

ČNB – Česká národní banka

DTI – Poměr výše zadlužení k ročním příjmům debt-to-income

DSTI – Poměr sumy splátkových závazků k příjmům debt service-to- income

FO – Fyzická osoba

LTV – Loan to value

MF – Ministerstvo financí

MPO – Ministerstvo průmyslu a obchodu

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

NRKI – Nebankovní registr clientských informací

OPF – Otevřený podílový fond

PAYG – Průběžné financování (Pay as you go)

PO – Právnícká osoba

PŘEDMLUVA

Zorientovat se v současném světě financí je při množství druhů a jednotlivých typů finančních produktů, množství finančních institucí a rozdílné úrovni jejich zástupců velmi obtížné. Každý finanční produkt je vhodný či méně vhodný pro různé životní situace, požadavky či potřeby lidí. Často také postrádáme vědomosti o tom, jak vydělané peníze dobře využít ke splnění svých očekávání a cílů, a jak je následně rozumně utracet. Tyto vědomosti tvoří základ finanční gramotnosti. To znamená, že víme, co s penězi udělat, když je obdržíme. Víme zároveň, jak zabráníme, aby z našich peněz bohatli jiní, jak dlouho je držíme a jak by pro nás peníze měly v budoucnu pracovat. Stává se, že lidé nerozumějí toku peněz, a proto nedokáží odhalit, proč finančně zápasí.

V následujícím textu bude čtenář (především student vysokých škol) seznámen s problematikou finanční gramotnosti a pojmy z oblasti rodinných financí. Finanční rozhodování doprovází všechny občany v každodenním životě a je třeba se orientovat zejména z důvodu možných rizik, která mohou z neznalosti plynout. Uvedené skriptum by mělo rozšířit povědomí o hospodaření domácností, řešení životních potřeb občana, finančních produktech a finančních poskytovatelích, bankovním a nebankovním sektoru, o právech spotřebitele a významu finančních společností a jejich poradců. Důležité je si uvědomit, že díky prudkému rozvoji informačních technologií, které umožňují nové typy finančních procesů a transakcí, se občané neustále pohybují ve světě finančních operací.

Ambicí tohoto učebního textu je přispět k posílení finanční gramotnosti a znalosti z oblasti rodinných financí. Finanční vzdělávání musí být nástrojem ke zvýšení úrovně finanční gramotnosti umožňující občanům ČR adekvátně pracovat s informacemi na finančním trhu k zajištění svých potřeb a potřeb své rodiny s ohledem na měnící se životní situace. V následujících bodech jsou uvedeny dílčí cíle učebního textu Finanční gramotnost:

- znát základní finanční pojmy a porozumět jim;
- mít přehled o základních finančních produktech;
- orientovat se na finančním trhu;
- znát základní rizika na finančním trhu;
- umět hospodařit s financemi;
- znát základní práva a povinnosti v této oblasti;
- orientovat se v základech finanční matematiky;
- vnímat důležitost finanční gramotnosti;
- znát produkty vedoucí k zabezpečení v důchodu.

Skripta jsou zaměřena na správu rodinných financí. Po přečtení by měl čtenář umět orientovat se minimálně v problematice osobních financí a správě rodinného rozpočtu. Tato problematika se dotýká každé osoby, která řeší finanční otázky. V současné době je třeba mít přehled v nabídkách mnoha různých finančních institucí, umět na ně adekvátně reagovat, zvážit přínosy a negativa a určit priority v oblasti rodinného rozpočtu, splnění cílů a případně „umět žít“ se svými závazky. Je nezbytné umět zvážit výhodnost nabídek finančních institucí a jejich potřebu pro domácnost. Hlavním cílem předkládaného textu je přispět k posílení finanční gramotnosti občanů České republiky a podpořit systém základního finančního vzdělávání.

V následujících bodech jsou vymezeny nejdůležitější oblasti, kterými se zabývá studijní text Finanční gramotnost:

- umět určit prioritní finanční oblasti pro budoucnost a odpovědnost za finanční rozhodnutí;
- pochopit význam finanční gramotnosti jako souboru znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana;
- zabezpečit finančně sebe a svou rodinu;
- orientovat se ve světě financí, znát základní finanční pojmy a rozumět jim;
- mít přehled o základních finančních produktech, orientovat se na finančním trhu;
- umět řídit finanční rozpočet zejména s ohledem na prevenci předlužení a zajištění se na stáří;
- znát, co je pro mě v oblasti financí dobré, umět hospodařit s financemi;
- vědět, kde získám informace z oblasti financí;
- rozeznat dobře a reálně sestavený rodinný rozpočet;
- umět porovnat příjmy a výdaje v oblasti rodinného finančního plánování;
- sestavit rozvahu rodinných financí;

- chápat význam finančních rezerv;
- umět rozpoznat kvalitní finanční plán;
- vědět, co je finanční trh;
- znát pojmy: spoření a investování, investiční trojúhelník, investiční portfolio, možnosti spoření a investic;
- znát nejčastější typy úvěrů a vhodnost jejich použití;
- orientovat se v oblasti pojišťovnictví;
- vybrat si správného finančního poradce;
- umět posoudit kvalitu finančního poradenství.

Úvod do problematiky finanční gramotnosti

1. kapitola

Úvod do problematiky finanční gramotnosti

Úvod

Cílem kapitoly je seznámit čtenáře s důvody, které vedou k potřebě se aktivně věnovat problematice rodinných financí a základům finanční gramotnosti. Uvedeme základní definice a popis jednotlivých druhů gramotností. Popíšeme také samotnou filozofii finanční gramotnosti a vliv odpovědnosti každého občana za správu svých financí, která začíná už od prvních svěřených peněz v rámci obdrženého kapesného.

Cíle kapitoly

- Uvědomit si hlavní cíle při správě svých financí;
- umět určit prioritní finanční oblasti pro budoucnost a odpovědnost za finanční rozhodnutí;
- formulovat podstatu finanční gramotnosti;
- vymezit typy jednotlivých druhů gramotnosti – finanční, peněžní, cenovou a rozpočtovou.

1.1

Základní terminologie

DEFINICE

Finanční gramotnost

Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb.

Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.

Z různých stran slyšíme zprávy o tom, že má veřejnost nedostatečné, nebo zkreslené informace z oblasti financí. Jisté je, že čím víc znalostí z dané problematiky občan má, tím lépe. Objem a neustálá aktualizace toho, co je možné znát a obsáhnout, je bohužel omezena. Navíc se oblast financí velice rychle vyvíjí a mění. **Důležité je tedy znát základní principy finanční gramotnosti.**

V těchto skriptech se budeme věnovat tomu, proč by měla být zrovna finanční gramotnost tím, čemu bychom měli v současné době začít věnovat zvýšenou pozornost.

Hlavní faktory, které ukazují na potřebu finanční gramotnosti, jsou:

- V oblasti finančního trhu jde o rozšiřování nabídky finančních nástrojů a zejména zvyšující se informační asymetrii. Obecně lze říci, že spotřebitel je znevýhodněn tím, že na straně prodejce je velmi pečlivě vyškolený profesionál, který ví, jak argumentovat, aby dosáhl svého cíle, tj. prodat produkt zákazníkovi. Dále je tu situace, kdy se stále zvyšuje množství poskytovatelů finančních služeb.
- V oblasti plánovaných změn státní politiky jde zejména o důchodový systém, penze, zdravotnictví a školství.
- V oblasti spojené se změnou životního stylu ve smyslu prodlužování délky života, častější změny zaměstnání, rozvodovost, rostoucí využívání úvěrů a s tím spjatá zadluženost atd.
- Finanční instituce „žijí“ z prodeje svých finančních produktů. Tzn., že je třeba se vyznat a určit, zda je ten daný produkt v daném životním období vhodný či nikoliv.

Veškeré tyto faktory by samozřejmě nebyly důvodem pro potřebu zvyšování finanční gramotnosti, pokud by jejich úroveň byla vyhovující. Ovšem z tuzemských i světových průzkumů vyplývá, že jednotlivci považují finanční oblast za těžko srozumitelnou, také často přeceňují své znalosti finančních služeb a produktů, neplánují dostatečně dopředu nebo nevolí produkty, které odpovídají jejich potřebám.

Finančnímu vzdělávání je stále věnována jen malá pozornost. Orientace v této oblasti je nezbytným předpokladem spokojeného (nejen partnerského) života. Pro uplatnění se v současné společnosti je znalost finanční gramotnosti základem.

Finanční vzdělávání je v mnohém specifické, finanční svět je velmi dynamický, rychle se proměňuje a přináší neustálé modifikace finančních produktů a služeb pro klienty. Jednotlivé zákony, nastavení a výhodnost finančních produktů, výše daní apod. podléhají neustálým změnám. V rámci finanční gramotnosti je třeba především rozvíjet finanční dovednosti a znalosti a naučit občany finančně myslet a rozhodovat se adekvátně k životní situaci, ve které se nachází.

Peníze a finanční produkty jsou nedílnou součástí dnešního světa a je nutné s nimi efektivně nakládat. O tom, že tomu tak není, svědčí mimo jiné i skutečnost, že zadluženost českých domácností a s tím spjaté množství exekucí neustále roste.

Zadlužení českých domácností u bank stoupl v květnu proti dubnu o 11,9 miliardy Kč na zhruba 1,577 bilionu. Meziročně dlužily domácnosti o 110 miliard více (ČNB duben 2018). Dluhy domácností rostou od února 2016, nejvíce si lidé půjčují na bydlení. Z celkového objemu dluhů domácností tvoří úvěry na bydlení zhruba tři čtvrtiny. Meziměsíčně se tyto úvěry v březnu zvýšily podle ČNB o 0,6 % na 1,167 bilionu Kč. Spotřebitelské úvěry dosáhly ke konci sledovaného měsíce 231 miliard Kč, proti únoru tak byly vyšší o 0,7 %.

Zdroj: ČNB (2018)

Centrální banka zveřejňuje statistiky zadlužení každý měsíc. Odvozuji se z bilancí měnových finančních institucí, které zahrnují vedle centrální banky, obchodních bank a poboček zahraničních bank v Česku také fondy peněžního trhu, úvěrní a spotřební družstva.

V rámci politických změn v zemích střední a východní Evropy v r. 1989 nabídka zboží a služeb v České republice logicky vzrostla a tyto trhy se staly odbytíštěm pro již nasycené západní trhy. Dostupnost zboží i služeb, zajištěná současně obrovským rozmachem finančních služeb a rozmanitou nabídkou finančních produktů, umožňuje každému mít téměř cokoli. Tato snadnost a dostupnost je však pouze relativní, neboť s sebou přináší i značná úskalí. A s tím přichází i nutnost alespoň základní znalosti orientace ve finanční problematice.

Dříve převažující konzervativní chování a sklon k úsporám u českých domácností, a hlavně k zadluženosti se postupně mění, rostou tendence k rychlé spotřebě a důsledkem je i rostoucí míra zadlužení našich občanů. Možnost si počkat na určité zboží nebo službu (tzv. odložená spotřeba) ustoupila u většiny populace v rychlém tempu života potřebě mít vše, pokud možno ihned. Tato tendence však s sebou přináší velkou řadu rizik. Občané se často důkladně s nabízenými finančními produkty neseznámí a mnohé společnosti a jejich zástupci z důvodu růstu jejich tržeb či provizí se je ani nesnaží vysvětlit.

Ještě před novelizací zákona o spotřebitelském úvěru provedla v roce 2016 Česká obchodní inspekce 194 kontrol, kdy z tohoto počtu 146 osob působilo právě jako zprostředkovatelé úvěrů. Porušení zákona č. 145/2010 Sb., o spotřebitelském úvěru pak bylo zjištěno při 39 kontrolách, tedy přibližně ve 20 %. V uvedeném období byly uloženy pokuty za více než 5,5 milionů Kč. Porušení zákona č. 145/2010 Sb., o spotřebitelském úvěru bylo zjištěno při 39 kontrolách, tedy v 20,1 %. Porušení obecně závazných právních předpisů bylo zjištěno ve 103 případech, což představuje 53,1 % z celkového počtu 194 kontrol.

Zdroj: ČOI (2017)

Česká obchodní inspekce také doporučuje spotřebitelům, aby smlouvu uzavřeli přímo s poskytovatelem úvěru, a nikoliv se zprostředkovatelem, a hlavně neplatili nic předem. Zprostředkovatel má právo na odměnu až poté, kdy spotřebitele písemně informuje o tom, kolik věřitelů zastupuje.

Snahou vyspělých zemí je udržet vysokou úroveň masového konzumu, což je velmi často podporováno i v médiích pomocí různých reklam. Zavádění splátkových prodejů, zkracování životních cyklů výrobků, častější obměna v typech a modelech výrobků a služeb vede ke snahám spotřebitelů mít nabízený produkt ihned, ačkoli na něj v přítomnosti často nemají vlastní finanční prostředky. Na trhu se nabízí tolik možností, jak získat potřebné finanční zdroje a (při žádosti) zdánlivě bez námahy a problémů.

Žádná z reklam či pobídek ale neinformuje o důsledcích, v případě, že se spotřebitel dostane do situace, kdy má problém se splácením. Některé domácnosti řeší neschopnost splácení půjčky půjčkou další. Tzn. že tzv. „vytloukají klín klímem“. Tím se stávají pro banky a finanční společnosti rizikovějšími, a tak následné úvěry a půjčky získávají za stále se zhoršujících podmínek. Domácnosti se tak mohou dostat do dluhové spirály, která může skončit exekucí na majetek občana a pak jako záchranu často volí osobní bankrot (viz dále).

Téměř desetina občanů ČR nad 15 let měla v roce 2018 exekuci. Celkem se jedná o 863 000 lidí a za poslední rok jich přibýlo o zhruba 31 000. Počet osob v exekuci narostl za rok o 3,4 %, přestože je zaznamenána rekordně nízká nezaměstnanost a rostou mzdy. Ani vyšší platy a to, že mají lidé zaměstnání, nepomůže se z dluhové pasti dostat. Neustále platí úroky a sankce. Polovina lidí přitom dluží méně než 10 000 Kč – většinu vymáhané sumy činí hlavně náklady. Průměrná jistina dosahuje 65 000 Kč.

Tři a více exekucí má téměř půl milionu lidí. Celkem 151 000 osob nad 15 let má přes deset exekucí. Je to asi 10 000 lidí mezi 18 a 29 lety a asi 6 000 seniorů nad 65 let. 90 % exekucí je nevyzpytatelných.

Nejvyšší podíl obyvatel starších 15 let v exekuci žije v Ústeckém (18,1 %) a Karlovarském kraji (17,4 %). Na Ústecku a Mostecku se tento problém týká dokonce každého pátého člověka. Naopak nejméně se s exekucemi potýkají lidé ve Zlínském kraji (5,7 %) a na Vysočině (5,8 %). Počet osob v exekuci se mezi lety 2016 a 2017 zvýšil ve 12 krajích. Mírně si v tomto ohledu polepšil Olomoucký kraj, Pardubický kraj zůstal na stejné úrovni. Celkově je v roce 2018 vymáháno 332,6 miliard Kč.

Zdroj: Exekutorská komora (2018)

Za nejdůležitější součást finanční gramotnosti je možno považovat **rozpočet**. Znalost příjmů a výdajů je nutná pro stanovení dalších finančních cílů. Pro naši pozitivní existenci je nutný rozpočet minimálně vyrovnaný, kdy příjmy jsou zhruba ve stejné výši jako výdaje. Ideální je však rozpočet přebytkový, kdy příjmy převažují nad výdaji. Posledním typem rozpočtu je rozpočet schodkový, který je nevhodný, neboť jeho příjmy jsou nižší než výdaje. Z dlouhodobého pohledu je tento typ rozpočtu neakceptovatelný. **Pravidelné sledování rozpočtu spojené s finančním plánováním by mělo být samozřejmostí pro každého.** V rámci plánování optimálního rozpočtu, nebo podrobného finančního plánu, je nutné se snažit o vytváření finančních rezerv pro případ výpadku příjmů.

1.2

Základní dělení finanční gramotnosti

Finanční gramotnost je specializovanou součástí širší ekonomické gramotnosti, která navíc zahrnuje např. schopnost zajistit si příjem, zvažovat důsledky osobních rozhodnutí na současný a budoucí příjem, orientovat se na trhu pracovních příležitostí, schopnost rozhodovat o výdajích apod.

Nedílnou součástí finanční gramotnosti jsou také nezbytné makroekonomické aspekty a oblast daňová, a to zejména vzhledem k tomu, že se významně podílí na finančních zdrojích jednotlivců i domácností a má tedy významný vliv na peněžní toky v soukromých financích. Finanční gramotnost jako součást ekonomické gramotnosti formuje znalosti, dovednosti a hodnotové postoje, které by měl občan mít, aby se dokázal uplatnit v současné společnosti.

S finanční gramotností se dále pojí zvláště **gramotnost numerická** (z hlediska gramotnosti finanční se to týká především využití matematického aparátu k řešení numerických úloh se vztahem k financím), **gramotnost informační** (jako schopnost vyhledat, použít a vyhodnotit relevantní informace v kontextu) a **gramotnost právní** (jako orientace v právním systému, přehled o právech a povinnostech a také možnostech, kam se obrátit o pomoc). Rozvoj těchto gramotností je současně prostředkem k vytváření a posilování ekonomického, právního a politického myšlení občanů.

Definice finanční gramotnosti je strukturovaná. Finanční gramotnost jako správa osobních nebo rodinných financí zahrnuje tři složky: gramotnost **peněžní, cenovou a rozpočtovou**.

Peněžní gramotnost představují kompetence nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s nimi, a dále správu nástrojů k tomu určených (např. běžný účet, platební nástroje apod.).

Cenovou gramotnost představují kompetence nezbytné pro porozumění cenovým mechanismům a inflaci.

Rozpočtovou gramotnost představují kompetence nezbytné pro správu osobního/rodinného rozpočtu (např. schopnost vést rozpočet, stanovovat finanční cíle a rozhodovat o alokaci finančních zdrojů) a zahrnuje i schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska. Rozpočtová gramotnost zahrnuje vedle výše popsané obecné složky také dvě složky specializované: správu finančních aktiv (např. vkladů, investic a pojištění) a správu finančních závazků (např. úvěrů nebo leasingu). To

předpokládá v obou případech orientaci na trhu různě komplikovaných finančních produktů a služeb, schopnost mezi sebou jednotlivé produkty či služby porovnávat a volit ty nejvhodnější s ohledem na konkrétní životní situaci.

CVIČENÍ 1

Uveďte, jaké konkrétní kompetence spadají do peněžní gramotnosti?

Definice finanční gramotnosti však není pevně daná. Pro srovnání uvádíme definici používanou v českém školství: „*Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb.*“ (Metodický portál RVP.CZ 2018)

Chce-li člověk zvýšit úroveň své finanční gramotnosti, má v zásadě na výběr mezi informacemi veřejně dostupnými a informacemi placenými. V případě informací, ke kterým se lze dostat zdarma, je možné narazit na určité problémy, jako je obecnost, roztroušenost, nepřehlednost, jednostrannost, nepravdivost, neověřitelnost. Např. Česká národní banka (dále ČNB) jako orgán dohledu má velké možnosti v oblasti zprostředkování informací veřejnosti. V rámci zvyšování své finanční gramotnosti lze dobře pracovat s analýzami uveřejňovanými ČNB.

CVIČENÍ 2

Pod jaký zákon spadá ochrana spotřebitele?

ČNB od roku 2017 provozuje internetový portál s názvem **Peníze na útěku** (www.penizenau-tekku.cz). Jsou na něm vysvětleny principy plánování rodinného rozpočtu, popsáno fungování vybraných finančních produktů a uvedeny konkrétní příklady životních událostí včetně rad a doporučení, kterých je dobré se při správě osobních financí držet. Lze také využít i Samostatný odbor ochrany spotřebitele ČNB <http://www.cnb.cz/cs/spotrebitel/>.

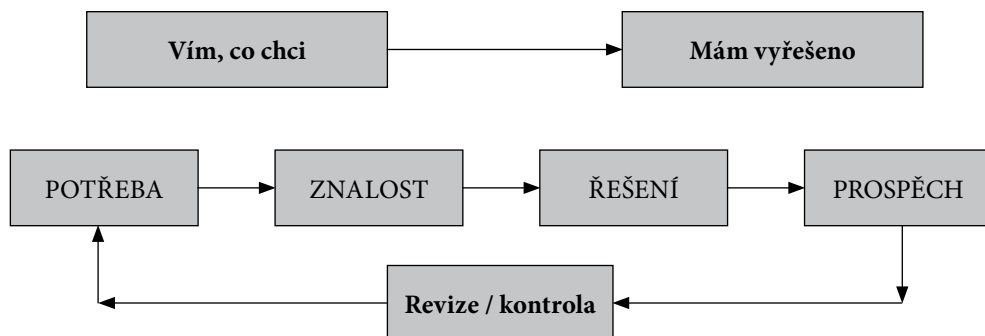
1.3

Filozofie finanční gramotnosti

Při studiu finanční gramotnosti je dobré se zamyslet nad tím, co tato znalost vůbec přinese (potřeba snížit výdaje, plánované založení rodiny a očekávané snížení příjmů, financování bydlení pomocí hypotečního úvěru apod.). Můžeme si to jednoduše popsat na následujícím obrázku 1.

OBRÁZEK 1.1

Filozofie finanční gramotnosti

Člověk by si měl určit své cíle a přiřadit k nim finanční produkty, pomocí kterých jich dosáhne.

Potřebu (požadavek) můžeme rozdělit na dvě základní oblasti.

Prvním z nich je uvědomění si **problému** (nedostatku) nebo **příležitosti** v rodinném (osobním) rozpočtu a občan má potřebu a chce tuto potřebu řešit. Nedostatkem je pak finanční problém.

Druhým je pak příležitost – snaha investovat, spořit, pojistit se apod. (např. dostanu v zaměstnání přidáno, tj. nastane situace, kdy dochází ke zvýšení příjmu, a já se rozhodnu, že začnu pravidelně investovat do otevřených podílových fondů).

K vyřešení potřeb jsou třeba **znalosti** (v tomto případě obecné z oblasti finanční gramotnosti). Občan v této situaci buď má vědomosti, nebo je nemá o tom, jak potřebu řešit.

Znalosti může nabýt studiem literatury, nebo z webových portálů řešících problematiku rodinných financí. Dále pak prostřednictvím konzultací v rámci správy svých financí v bance, případně u finančního poradce.

Následně je tedy potřeba nalézt **řešení** k dosažení a naplnění cíle. Návrh konkrétního postupu vede k uspokojení požadavku (potřeb) v oblasti financí (např. zlepšení rodinného rozpočtu apod.), tj. vyřešení potřeby.

Cílem je pak v konečném důsledku dosažení **prospěchu**, kterým může být finanční přínos (růst/zhodnocení investice, kvalitní pojištění, pořízení bydlení, aj.), nebo napravení negativní situace (nebo nastavení kroků k jejímu vyřešení).

V tomto procesu je důležitá **revize (kontrola)** – je nutné (tak jako u finančního plánu) po uplynutí určité doby zkontrolovat (přehodnotit) navržené řešení s ohledem na aktuální potřebu, nebo stanovení nových cílů.

V těchto skriptech bude věnována pozornost všem výše uvedeným oblastem. Ve **znalostech** si vysvětlíme základní principy finanční gramotnosti, její význam a důležitost pro chod každé rodiny. Do oblasti **potřeb** spadá příprava na důchod, oddlužení, vytváření rezerv, pořízení nemovitosti, diverzifikace portfolia apod. V **řešení** vysvětlíme a popíšeme základní finanční produkty a jejich upotřebení v rámci životního cyklu jedince a rodiny. Vše se realizuje pro dosažení **prospěchu**. Ten je výstupem toho, co znalost problematiky finanční gramotnosti přináší, tj. **konečným pozitivním cílovým efektem**.

1.3.1 Osobní odpovědnost každého občana

Je třeba si uvědomit, že každý dospělý člověk je zodpovědný za své chování a za svá rozhodnutí. Ve vazbě na finance a finanční gramotnost je to otázka zejména útraty, tj. vlastní spotřeby. Ne každý občan má podmínky, znalosti, příležitosti, ale i štěstí k tomu, aby měl vyšší než průměrné příjmy. Každý je však zodpovědný za to, kolik vydělaných (nebo celkem měsíčně obdržených peněz) utratí a jaký to bude mít vliv na chod domácnosti, tvorbu rezerv, případně na výši a růst dluhů.

Nelze se jen při revizi rodinného rozpočtu, např. na základě negativní situace (velké výdaje v závislosti na neúměrném zadlužení), zaměřit na hledání úspor. Každá rodina má fixní náklady, které musí pokrýt bez ohledu na to, zda vydělává. Nelze počítat s tím, že se sníží platby za nájem, odpad, platby za školku, obědy ve škole, kupón MHD apod. Může nastat situace vyžadující nápravu (zachování) vyrovnaného rodinného rozpočtu.

Možností je několik – přes brigády, smlouvy o dílo, dohody o provedení práce až po zamyšlení se nad možností zahájení vlastní podnikatelské činnosti nebo změně zaměstnání. Vše se samozřejmě odvíjí od znalostí a schopností každého člověka.

Díky průběžnému sledování rozpočtu lze mít přehled o zbytečných výdajích. Fixní náklady jsou dané a víme, že je máme v určitém termínu uhradit.